

It is highlighted how the place and role of clergy was influenced by transferring them to public funding.

The position, that the state neutralized the Orthodox Church as a rival for power and as a factor of Ukrainian national and political separatism, is justified.

In the article is noted that with the joining of the Right Bank to the political body of the empire, national factor prevailed over religious, though often performed under religious cover.

It is proved that the czarism government took strict control of religious life. All religious activities were aimed to neutralize the Polish centralism and Ukrainian separatism and possible alliance of ruling class and the peasantry, which was observed in society.

The scientist reproduces the situation in which the Orthodox Church after movement to the center of public life and the social and political processes started increasingly losing a purely ecclesiastical character and strived for the formation of social and cultural space of Russian type and provided essential political and economic activities of the czarism religious connotation.

Key words: *ethnic-religious changes, Right-Bank Ukraine, Orthodox church, the Church hierarchy, the state church.*

Отримано: 16.10.2014 р.

УДК 329(477)"1905"

О. Федьков

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ СПІЛКИ

О. Федьков. *Становлення Української соціал-демократичної спілки. У статті характеризується процес становлення Української соціал-демократичної спілки у січні-серпні 1905 р.: створення центрального керівного органу та місцевих партійних організацій, розгортання видавничої та агітаційно-пропагандистської роботи. З'ясовується статус Спілки у складі РСДРП.*

Ключові слова: *Українська соціал-демократична спілка, видавнича діяльність, агітація, конференція, селяни та сільськогосподарські робітники.*

А. Федьков. *Становление Украинской социал-демократического союза. В статье характеризуется процесс становления Украинской социал-демократического союза в январе-августе 1905 г.: создание центрального руководящего органа и местных партийных организаций, развертывание издательской и агитационно-пропагандистской работы. Выясняется статус Союза в составе РСДРП.*

Ключевые слова: *Украинская социал-демократический союз, издательская деятельность, агитация, конференция, крестьяне и сельскохозяйственные рабочие.*

Українська соціал-демократична Спілка (УСДС, Спілка) утворилася в січні 1905 р. внаслідок виходу із Революційної української партії (РУП) частини членів, переважно із Закордонного комітету (ЗК), і входження їх до складу Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП). Засновники Спілки стояли на ортодоксальних марксистських засадах і вбачали в російській соціал-демократії силу, яка дозволить успішно реалізувати соціал-демократичну програму. Запропонована стаття має за мету простежити процес становлення УСДС у складі РСДРП у січні-серпні 1905 р.

Ця проблема частково вивчалася дослідниками. У працях В. Дорошенка¹, О. Гермайзе², В. Головченка³, В. Кривенького⁴, І. Кураса⁵, А. Ріша⁶ відбиті різні аспекти, які характеризували місце Української соціал-демократичної спілки у соціал-демократичному русі Російської імперії. Однак відомі попереднім дослідникам та виявлені нами документи керівних органів РСДРП і самої Спілки дозволяють простежити становлення Спілки протягом зазначеного часу.

Переговори про входження до складу РСДРП велися членами ЗК РУП з весни 1904 р. і завершилися наприкінці того ж року⁷. Їх результати були закріплені у статутних положеннях, опублікованих у меншовицькій «Іскре» 15 грудня 1904 р.⁸. Український соціал-демократичний Союз або Спілка визначався як частина РСДРП, що «має за мету організацію пролетаріату, який розмовляє українською мовою». Спілка наділялася правами «союзу комітетів партії» і складалася із «громад». Назва місцевих організацій засвідчувала генетичний зв'язок Спілки з РУП, в якій так іменувалися партійні осередки. «Громади» були самостійними організаціями там, де не існувало комітетів РСДРП, а де вони були – входили до їхнього складу, зберігаючи автономію «в питаннях внутрішньої організації, пропаганди і агітації»⁹. Очолювати Спілку мав комітет, «який вибирався з'їздом представників громад»¹⁰. При комітеті створювалася літературна комісія, могли створюватися спеціальні технічні групи. Передбачалося отримання Спілкою представництва на загальнопартійному з'їзді РСДРП¹¹.

Відкритий розкол у РУП стався наприкінці грудня 1904 р. на, так званому, «невідбутому» з'їзді партії, події якого досить повно описані у науковій літературі¹². Зі складу Революційної партії вийшли члени ЗК, редакційної колегії та представники досить сильної Полтавської (М. Коренецький), а також нечисельної Донської громади партії (Віктор Мазуренко)¹³. У січні 1905 р. утворилася Українська соціал-демократична спілка, яка фактично відразу ввійшла до складу РСДРП. До її керівного ядра входили «закордонці» Є. Голіцинський, К. Голіцинська, М. Меленевський, П. Канівець, П. Крат, М. Ткаченко, О. Скоропис-Йолтуховський¹⁴. Для роботи в Спілці був запрошений відомий соціал-демократ, делегат першого з'їзду РСДРП П. Тучапський. Ініціатива запрошення останнього виходила від російського соціал-демократа, керівника транспортної групи меншовицької частини РСДРП І. Біска. Останній пропонував залучити П. Тучапського до редакційної роботи, оскільки «відчувалася нестача до-

сильної науково-підготовленої сили, яка б могла поставити [майбутній] орган не необхідну висоту»¹⁵. Ця група осіб і розпочала організаційну та видавничу роботу.

Партійне будівництво Спілки на початковому періоді її діяльності велося у декількох напрямках. Один із її лідерів, П. Тучапський 2 березня 1905 р. повідомляв меншовицький центр у Женеві про створення центрального керівного органу УСДС. Він зазначав, що на нараді осіб, які виступили організаторами Спілки, функції керівного органу – Комітету – тимчасово були покладені на редакцію «Правди»¹⁶. Водночас, частина членів редакції виїхала в Російську імперію.

З самого початку члени редакції «Правди» повели роботу, спрямовану на створення партійних осередків УСДС в Україні. При цьому вони використовували старі рупівські зв'язки. Така діяльність призводила до загострення стосунків з РУП та певної дезорганізації в її роботі¹⁷. Про це свідчило листування рупівців. Так, у листі «Гайдамаки» (В. Різниченка) із Києва до «Симона» (С. Петлюри) у Львів зазначалося: «Надсилаю Вам відозву, яка гектографована в селах і поширена у квітні в Романівській вол. Сквирського повіту». Там працює один член, який і складає з себе «грумаду». Цей селянин надзвичайно нацькований на Рев[олюційну] укр[аїнську] партію як націоналістичну партію»¹⁸. Автор повідомляв також, що «отримав від Ангелка листа – пише, що засновує гуртки, але ці гуртки безумовно перейдуть до рос[ійських] соціал-демократів, а сам він у жодному разі не буде агітувати для У[країнської] революційної партії. Інакше кажучи – він перейшов до рос[ійських] соціал-демократів»¹⁹. Посвячений у деталі роботи Спілки І. Біск у листі від 25 червня 1905 р. зазначав: «Зв'язки з провінцією зростають. У Кам'янці-Подільському група [РУП] розколюється, частина хоче йти до нас»²⁰. Отже, створення спілківських організацій навесні 1905 р. супроводжувалося розколом громад РУП та загостренням міжпартійної боротьби. До осені «старі образи» були дещо призабуті й намітилася тенденція до співпраці. Основу такого співробітництва складали соціал-демократична ідеологія, якої дотримувалися обидві організації, схожі форми і методи діяльності та спільні завдання. Про зазначену спрямованість свідчив такий факт. У отриманому жандармами агентурним шляхом листі «Лазаря» із Києва, очевидно, члена Спілки, до Д. Винокура на ст. Ротмістрівка Київської губ., повідомлялося: «Товаришу, я дав до вас явку одному з українців (так іменувалися члени РУП. – Авт.), він може приїхати і заявити, що від мене (від Лазаря). Він буде просити познайомити з вашими селянами, раджу зав'язати з ним [відносини]. Він, принаймні, дасть можливість отримувати українську літературу. Коли він надумає говорити з селянами – рекомендую вам бути присутнім, щоб не упустити з своїх рук організацію. Взагалі не допустити пересолу. Розмовляти з селянами він буде малоросійською»²¹. У конверт були вміщені також газета «Листок правди» та листівки «Як відібрати землю в панів і уділів» (2 екз. українською та російською мовами)²².

Оскільки більшість фундаторів Спілки були обізнані з редакційно-публікаторською роботою, то вони зі знанням справи взяли за видавничу діяльність. Був започаткований друк «Правди» – щомісячної «газети сільського робочого люду». Починаючи з січня по серпень 1905 р., опубліковано 8 чисел, із яких номери 4 та 5 за квітень і травень були здвоєні, а 6, 7 та 8 за червень, липень і серпень – зтроєні²³. У серпні 1905 р. вийшов також єдиний номер газети російською мовою. Крім того, як додаток до цієї газети стала видаватись менша за об'ємом газета «Листок правди»²⁴. Було видруковано також низку брошур та прокламацій: популярний виклад програми РСДРП²⁵, брошури «Про податі» П. Тучапського, «Про державний лад»²⁶, та «Страйк і бойкот» авторства Івана Гильки (М. Меленевського)²⁷, прокламації «Революція»²⁸, «Лист до членів Української соціал-демократичної спілки», «Лист до семінаристів-українців»²⁹, «Що робити заробітчанам»³⁰, «Як відібрати землю в панів та уділів»³¹, «Мужицький приговор»³² та інші. Частина із вищевказаних видань друкувалася також і російською мовою. Всі ці видруки продовжували рупівську традицію друку зрозумілих видань для народу.

Велика активність спілчан, насамперед видавнича, була помічена керівниками меншовицької фракції РСДРП. Тому делегата Української соціал-демократичної спілки запросили на конференцію партійних працівників, яка проходила в Женеві у квітні 1905 р. Визнанням успіхів Спілки у роботі серед селянства було згадування її у резолюції конференції «Про роботу серед селян». У цьому документі партійні працівники закликалися до «посилення агітації в середовищі сільських робітників, для організації страйкового руху і згуртування робітників у союзи для боротьби за професійні інтереси»³³. Визначалися також першочергові вимоги щодо обстоювання прав селянства. У четвертій частині резолюції зазначалося: «Конференція вважає своєчасним скликання спеціальної конференції агітаторів, які ведуть роботу на селі, для детального розроблення практичних питань, пов'язаних з цією роботою. Конференція пропонує Українському Соц[іал]-Дем[ократичному] Союзу взяти на себе, за сприяння Орг[анізаційної] Комісії, організацію такої конференції і постановляє просити його видавати російською мовою всю літературу, яка друкується малоросійською мовою, якщо тільки вона не носить винятково місцевого характеру»³⁴. Ця резолюція, безумовно, зміцнювала авторитет Спілки в партії. Водночас діяльності УСДС надавався позатериторіальний, галузевий напрямок роботи – серед селян та сільськогосподарських робітників.

З початком революції 1905 р. у Російській імперії Спілка активізувала свої дії, спрямовані на доставку видрукованої літератури контрабандним шляхом. Проте, як свідчать архівні дані, деякі «транспорти нелегальної літератури» затримувались прикордонниками і жандармами. Один із перших транспортів із спілківською літературою перевозив П. Канівець. Проте 8 лютого 1905 р. він був затриманий на ст. Кременець Волинської губернії. У спілчанина виявили 10 755 екз. 22 назв нелегальних видань

українською та російською мовами, зокрема: газета «Правда», брошура «Страйк і бойкот», листівка «Раскол Революционной украинской партии» та ін.³⁵ 8 березня біля м-ка Тарноруда Проскурівського пов. Подільської губ. захоплений транспорт нелегальної літератури³⁶. У чотирьох токах нелегальної літератури містилися переважно видання російських соціал-демократів, зокрема і спілківські листівки «Соціал-демократична робітничка партія Росії. Перечитайте усім селом на сході» та «Революція»³⁷. 3 травня біля с. Колодно Кременецького пов. затриманий спілківський транспорт з понад 3200 екз. газети «Листок правди» та прокламації «Що робити заробітчанам»³⁸. Вже наступного дня на Колодниській та Свейковській дільницях кордону у Кременецькому пов. затримано ще два транспорти, у яких виявилось понад 2 400 екз. тих же видань³⁹. У ніч на 26 травня між Стояновським і Дружкопольським прикордонними постами на Волині виявлено транспорт видань російських соціал-демократів, серед яких видання Спілки газета «Правда» та брошури «Про державний лад», «Петербурзька неділя»⁴⁰. В ніч на 15 серпня у м-ку Радзивилів Кременецького пов. затримано 6 пудів нелегальних видань російських соціал-демократів, зокрема 286 екз. газети «Листок правди»⁴¹. Отже, зазначені факти засвідчували, що УСДС прагнула регулярно переправляти свою літературу через західний кордон Російської імперії.

Основна маса надрукованих видань перетинала кордон і врешті доходила до адресата. Про це свідчать числені факти діяльної агітаційно-пропагандистської роботи УСДС навесні-влітку 1905 р., переважно серед селянства.

Однією з перших у Наддніпрянській Україні виникла «громада Ураїнської соціал-демократичної спілки на Полтавщині». Відомо, що делегат РУП від «вільної громади на Полтавщині» (м. Лубни) М. Коренецький на другому «невідбутому» з'їзді (кінець грудня 1904 р.) підтримав діячів ЗК РУП і вийшов з партійної організації⁴². Саме на основі рупівського осередку і утворилася організація Спілки. Вже у березні 1905 р. полтавська громада Спілки видрукувала листівку «Селяне хлібороби», яка була однією з найпопулярніших серед селянства України⁴³.

Про форми і методи діяльності спілчан на Полтавщині та участь провідного діяча організації М. Коренецького в агітаційні роботі свідчить такий факт. 6 липня селянин с. Солониці Лубенського пов. надав повітовому справнику 15 екз. видань РСДРП, зокрема спілківські листівки «Що робити заробітчанам», «Солдатська пам'ятка», газети «Листок правди», брошури «Про державний лад» та «Всенародна конститутівна рада». При цьому він повідомив чиновника, що всі ці видруки «він отримав для поширення серед селян від проживаючого у м. Лубнах студента Михайла Коренецького»⁴⁴. Проте, незважаючи на таку необачність, діяльність Спілки на Полтавщині продовжилась. Про поширення партійних видань у губернії свідчили числені факти. Так, 3 червня Золотоніський повітовий справник повідомляв, що у с. Коробівці та хут. Бурдоносіві невідомими

поширювався «Лист до членів Української соціал-демократичної спілки» разом з виданнями РУП⁴⁵. У ніч на 4 червня у м. Лубни був затриманий 14-літній підліток-єврей Н. Медведовський з тюком газет, прокламацій і брошур Спілки загальною чисельністю 855 екз.⁴⁶ Немає сумніву, що всю цю літературу мали розповсюдити серед населення. Того ж місяця Лохвицький повітовий справник повідомляв, що на адреси селян с. Харківці прислано листівки «Мужицький приговор»⁴⁷. 15 та 17 липня невідомі підкинули у селянські двори с. Безсали Лохвицького пов. спілківські прокламації «Мужицький приговор», «Що робити заробітчанам» разом з літературою російських соціал-демократів⁴⁸.

Видання УСД Спілки активно поширювалися у Золотоніському пов. Полтавської губернії. Так, 3 липня, як повідомляв повітовий справник у Полтавське ГЖУ, виявлена брошура «Про державний лад»⁴⁹. 12 липня у с. Бубновська Слобідка місцеві козаки виявили на своїх полях спілківські видання: газету «Правда», додаток до неї – «Листок правди» та листівки «Селяне хлібороби» і «Мужицький приговор». Характерно, що козаки з осторогою поставились до зазначених видань і передали їх представнику влади – повітовому справнику. Це саме зробив козак с. Жовніне Золотоніського пов. Я. Мокієнко з підкинутим йому пакетом нелегальних видань РСДРП, на яких були відбитки печаток Київського комітету і Черкаської організації партії. Це були спілківські листівки «Мужицький приговор», «Солдатська пам'ятка», брошура «Про державний лад» та видання російських соціал-демократів⁵⁰. Спілківські видруки поширювалися також 21 та 23 липня у Прохорівській вол. разом з виданнями РУП⁵¹; наприкінці липня неодноразово у Золотоноші⁵²; наприкінці липня та на початку серпня у с. Пісчана⁵³ та с. Бубновська Слобідка Прохорівської вол.⁵⁴

На початку серпня 1905 р. спілківська газета «Листок правди» поширювалася разом з виданнями РУП у с. Кононівка Пирятинського пов.⁵⁵. Відомо, що землевласником у цьому селі був український громадсько-політичний діяч і меценат Є. Чикаленко. Останній згадував, що до нього часто приїжджали соціал-демократичні діячі «як напр., В. Винниченко, Ол. Скоропис, Матюшенки, і дехто з них, без мого відома, агітував селян»⁵⁶. Із цієї «трійці» другий – О. Скоропис-Йолтуховський був зятем Є. Чикаленка і як член Спілки, безумовно, міг агітувати серед кононівчан.

Траплялися й курйозні випадки виявлення спілківської літератури. Так, 18 серпня зі ст. Лубни Києво-Полтавської залізниці їхав п'яний, безбілетний пасажир, який курих тютюн у відділенні для некурящих. На зауваження кондуктора він не звертав уваги, став «ляяти різними непристойними словами, і кричав, вимагав показати йому закон про заборону паління тютюну»⁵⁷. Хулігана затримали та обшукали, знайшовши 3 екз. газети «Правда». Він виявився козаком с. Білоусівки Золотоніського пов. Ф. Нерознаком⁵⁸.

Про тісний зв'язок Спілки з селянством Полтавщини свідчили публікації у газеті «Правда». Приміром, у № 6-7-8 у рубриці «Письма з сел»

згадувалися події у селах Переяславського, Лохвицького, Гадяцького, Миргородського, Полтавського, Констянтинградського, Пирятинського, Кобилляцького та Золотоніського повітів⁵⁹. Із с. Шишаки Миргородського пов., зокрема, повідомляли: «з весни цього літа сила літератури розійшлась в нашому кутку, як української, так і руської (так в тексті. – Авт.) – усе видання РСДРП. Великі Сорочинці, Яреськи, Шишаки, і геть навкруги по хуторах та селах читають люде «запрещенні» книжки...»⁶⁰. У замітці згадувалось видання Полтавським комітетом РСДРП «прокламації до шишаківців». Повідомлялося про поширення соціал-демократичних видань серед учнів Кобилляцької сільськогосподарської школи⁶¹. Із с. Прохорівка Золотоніського пов. інформували: «Робота в нас поставлена ще не дуже гарно, хоч літератури нашої Партії розійшлося в околиці і багато. Бо доброго гуртка, доброї організації в селі нема...»⁶². Проте у с. Яблунця Лохвицького пов. існувала волосна організація «нашої Партії»⁶³. Припускаємо, що вона входила до складу «Громади УСДС на Потавщині».

Найактивніше УСД Спілка повела роботу у Київській губ. Навесні 1905 р. на Київщині функціонувала «Правобережна громада Української соціал-демократичної спілки РСДРП». Її діяльність, за даними Київського ГЖУ, проявилася в усній пропаганді та поширенні нелегальної літератури із закличками боротьби «за Установчі збори, при яких буде рівноправ'я для селянського стану та робітничого класу»⁶⁴.

У середині квітня 1905 р. прокламація «Селяне хлібороби» «громади УСДС на Полтавщині», поряд з видруками РСДРП і Бунду, розповсюджувалися у м. Черкаси Київської губ. та у с. Жидівцях разом із виданням ЦК РУП «День 1 мая»⁶⁵.

Серед поширених творів були закордонного видання газети і листівки, а також надруковані на гектографі прокламації «Революція» та «1 Мая» за підписом «Правобережна громада Української соціал-демократичної спілки РСДРП»⁶⁶. Найактивнішими членами «правобережної громади» були чорнороб К. Плахотнюк-Петренко, селяни С. Білоус та Є. Македон, які вели пропагандистську діяльність у селах Уманського та Канівського повітів⁶⁷. Жандармські та поліцейські чини повідомляли про числені факти поширення спілківських видань: 13 травня у с. Корсунка, а в ніч на 14 травня – у селах Павлівка і Чеснопіль Уманського пов.⁶⁸; 22 травня у с. Антонівці того ж повіту⁶⁹; Васильківська група РСДРП поширювала власну рукописну літературу та видання російських соціал-демократів і Спілки⁷⁰ 14 травня у с. Вільшаниці, а 15 травня у с. Острів разом з виданнями російських соціал-демократів⁷¹; 20 та 27 травня спілківські видруки виявлені у м. Черкаси⁷²; у середині травня вони поширювалися разом із прокламаціями РУП у селах Великі Лісівці, Попільня, Лозовики та м-ку Романівка Сквирського пов.⁷³; 29 травня у м. Сквирі⁷⁴; того ж дня у селах Думанець, Нечаївка та Змогайлівка Черкаського пов. разом з прокламаціями російських соціал-демократів⁷⁵.

Влітку 1905 р. на Київщині продовжилось поширення спілківської літератури: 12 червня у с. Острів Васильківського повіту виявлено 9 екз.

прокламації «Мужицький приговор»⁷⁶. Тоді ж у Жаботинському Онуфрієвському монастирі поліцейські стражники і богомольці знайшли 31 екз. видруків російських соціал-демократів «О милостивих словах к рабочим» та спілківських «Селяне хлібороби», «Мужицький приговор» та інші⁷⁷. 26 червня на полях сіл Корсунка, Павлівка і Майданецьке виявлено низку видань РСДРП. Підозра їхнього поширення впала на прибувшого у с. Павлівку під особливий нагляд поліції І. Кірієнка, у 1906 р. – члена Головного комітету УСДС⁷⁸.

Навесні 1905 р. у Подільській губернії відбулися масові страйки селян та сільськогосподарських робітників. З'ясовуючи причини страйкового руху, Подільський губернатор О. Ейлер зазначав, що «поштовх для цього руху був даний ззовні – шляхом поширення прокламацій... читанням селянами газетних листків і бесідами різних пройдисвітів, які таємно побували в селах під виглядом мандрівників, точильників, продавців картин і т.п. Прокламації ці потрапили на вдячний ґрунт, у зв'язку із поганим минулорічним врожаєм, який призвів до нестачі хліба на харчування і особливо кормів для худоби»⁷⁹. Уточнюючи цю інформацію, губернатор повідомляв (для збереження колориту – передаємо мовою оригіналу): «Во Львове с нового года стал выходить журнал «Правда» на малорусском языке. Этот журнал предназначен для «Сельского рабочего люду» и объясняет, что настоящи «японци» это Правительство, духовенство и помещики «на их вставайте их поскидайте». В Черновцах печатаются листки воззваний и прокламаций, на которых сверху напечатано «перечитайте зараз усім селом на сході» и эти прокламації массами рпспространяются среди населения»⁸⁰.

Продовжувалося поширення спілківських видань на Поділлі влітку. 24 липня листівка «Мужицький приговор» виявлена у с. Дубова Балтського пов.⁸¹ Проте найактивніше поширювалися видання УСДС у східному Поділлі. Це пояснюється, очевидно тим, що там функціонував «Другий Подільський гурт Правобережної громади Української соціал-демократичної спілки», який також видавав листівки. Приміром, у прокламації «другого подільського гурту» УСДС селяни закликалися до страйку під час польових робіт та організації демократичної республіки. Ця листівка завершувалася віршованим текстом: «нумо боротись, щоб на Вкраїні зникли пани з дураками, щоб на широкім світі веселім люди зробились братами»⁸². Видання Спілки виявлено 29 червня на ст. Жмеринка Станіславчикської вол. Вінницького пов.⁸³; у липні разом з видруками РУП у с. Уладівка Вінницького пов.⁸⁴; на початку серпня з прокламаціями Київського комітету РСДРП «К царському юбилею (1894-1904 гг.)» та РУП «Селянам війни не треба» виявлені у с.с. Мала Стратіївка та Михайлівка Брацлавського пов.⁸⁵; у серпні в с. Уладівка та на ст. Калинівка Вінницького пов. разом з виданнями РСДРП⁸⁶; у серпні в с. Козинці Могилівського пов. разом з виданнями російських соціал-демократів⁸⁷.

На Волині невідомий молодик роздавав відозви УСДС «Селяне хлібороби» у різних селах Новоград-Волинського пов., зокрема, 16 квітня у

с. Цецилівка Сербівської вол.⁸⁸. Наприкінці травня у м-ку Райгородок Житомирського пов. поширювались видання російських соціал-демократів, зокрема, листівка «Ко всем крестьянам», та прокламація Спілки «Мужицький приговор»⁸⁹. З червня спілківські видання «Селяне хлібороби» та «Солдатська пам'ятка» з відбитком печатки на них Житомирської організації РСДРП знайдені селянами с. Олександрівка Новоград-Волинського пов.⁹⁰. 15 вересня в м. Луцьку при обшуку у С. Мінченка виявлено соціал-демократичну літературу, зокрема, 4 екз. листівки «Селяне хлібороби»⁹¹.

Поширення спілківських видань на Чернігівщині пов'язано із діяльністю одного із лідерів Спілки П. Канівця. Перебуваючи під наглядом поліції вдома, у с. Алтинівка Кролевецького пов., він продовжував свою революційну діяльність. Під час проведеного поліцейським приставом обшуку у нього вилучено 154 екз. «злочинних видань», зокрема, газети «Правда», «Листок правди», відозви «Що робити заробітчанами», «Лист до семінаристів-українців», брошура «Петербурзька неділя» та ін. Крім того, у П. Канівця виявився написаний ним «Статут селянської організації»⁹².

Відомі факти поширення спілківської літератури у Херсонській губернії. Так, у зачиненому у зв'язку з студентськими заворушеннями Новоросійському університеті 2 і 5 квітня поширювалися видання ПСР та РСДРП. Серед останніх була листівка УСДС «Селяне хлібороби». І хоча її цільовою аудиторією виступало селянство, проте студентство могли приваблювати демократичні вимоги соціал-демократичної партії, зміщені у тексті прокламації⁹³.

Один із провідних діячів Спілки О. Скоропис-Йолтуховський рушив в Російську імперію на початку березня і брав найактивнішу участь в агітації селянства Київщини та Херсонщини⁹⁴. 10 червня під час мітингу у м-ку Новоархангельську Єлисаветградського пов. Херсонської губернії, на який зібралося понад 1000 осіб, О. Скоропис-Йолтуховський говорив про необхідність знищення станів в Росії, про створення волосних комітетів з метою вироблення всеможливих вимог селянства для подання на санкцію в Установчі збори, про податки і витрати їх абсолютно непродуктивно, як, наприклад, на війну з Японією...»⁹⁵. Під час проголошення цієї промови спілчанин був заарештований.

Після того, як Спілка отримала доручення меншовицької конференції РСДРП організувати видання літератури для агітації серед селянства Російської імперії, її література стала поширюватися і в тих регіонах, де її представники безпосередньо не вели роботи. Так, 31 серпня у м. Павлограді Катеринославської губ. у ветеринарного лікаря Г. Благова жандармами вилучено велику кількість нелегальних видань РСДРП. Вони, без сумніву, призначалися для поширення. Серед вилучених видруків було 86 екз. листівки «Как отобрать землю у помещиков и уделов»⁹⁶. Очевидно, з ознайомчою метою зберігав видання Спілки у себе в санктпетербургській квартирі рупівець Василь Мазуренко (його рідний брат Віктор був спілчанином). При обшуці у нього виявили нелегальні видання ПСР, «Союза Освобождение», РСДРП, зокрема, декілька різних екземплярів газети

«Правда» та «Листок правди», листівка «Лист до семінаристів-українців», «Розкіл РУП», брошури «Всенародна конститутівна рада» та «Про державний лад»⁹⁷. Проте випадки поширення спілківських видруків за межами території майбутньої «області Спілки» (Київська, Подільська, Волинська, Чернігівська і Полтавська губернії) не набули масового поширення.

Водночас відбувалося організаційне становлення УСДС. Спілчанські «громади» виникали і функціонували в українських губерніях поряд з уже існуючими провінційними організаціями РСДРП. Спроба визначити статус Української соціал-демократичної спілки була зроблена на Установчій конференції південних організацій меншості РСДРП, яка відбувалася 21-24 серпня у Києві. У ній брали участь представники від Києва, Харкова, Полтави, Катеринослава, Одеси, Єлисаветграда, Кременчука, Житомира, Північно-Кавказького та Кримського союзів, Донського комітету РСДРП, Української соціал-демократичної спілки та деяких менших організацій. На конференції були присутні представник петербургських меншовиків В. Левицький (брат Ю. Мартова), Ф. Ліпкін (псевдонім – Н. Череванін). Головував на засіданнях член ОК РСДРП А. Тарасевич⁹⁸. Про результати роботи конференції свідчать резолюції, виявлені нами в «Российском государственном архиве социально-политической истории»⁹⁹. Конференція представляла досить обширний «Південь» Російської імперії і її делегати усвідомлювали некерованість організацій такої величезної території. Тому, вони обрали Південний обласний комітет із 5 осіб, якому було доручено організувати чотири обласних конференції. Характерно, що територія цих областей не враховувала національний склад населення й українські землі перебували в складі усіх чотирьох обласних організацій Півдня. Спілка не згадувалася жодним словом у зв'язку із вказаними організаціями, хоча на час конференції вона вела роботу у трьох із чотирьох південних організацій. Невизначеність посилювала окрема «Резолюція з приводу організації «Спілка»»: «У зв'язку із нез'ясованістю питання про ті організаційні взаємини, які повинні бути між організацією «Спілка» і рештою партії, конференція висловлюється за те, щоби «Спілка» продовжувалася користуватися правами представництва на майбутніх загальнопівденних конференціях або-ж на конференції Київської обласної організації, коли така утвориться»¹⁰⁰. Окремою постановою Південноросійська конференція висловлювалась за присутність представника Спілки на загальнопартійних конференціях, але «у зв'язку із нез'ясованістю для себе цього питання» пропонувала Організаційній Комісії меншовиків висловитися з приводу угоди Спілки і Південного обласного комітету¹⁰¹. Таким чином, Установча конференція південних меншовицьких організацій не внесла ясності у статус Спілки у складі РСДРП.

Отже, на початковому етапі існування УСДС, впродовж зими – літа 1905 р., її діяльність позначилася активною видавничою, агітаційно-пропагандистською діяльністю. Формувалися «громади» – місцеві організації УСДС. На початковому етапі своєї діяльності Українська соціал-демокра-

тична спілка здійснювала свою агітаційно-пропагандистську діяльність головним чином у Київській, Подільській, Полтавській та Волинській губерніях. Спонтанні прояви агітації спостерігалися на Чернігівщині та Херсонщині. Поодинокі випадки поширення спілківських видань зафіксовані поза межами цих губерній. Водночас статус Спілки залишався невідомим: то вона визначалася женевською меншовицькою конференцією як позатериторіальна організація РСДРП, що мала зосередитися на виданні партійної літератури з аграрного питання та роботі серед селянства та сільських робітників; то, виходячи з резолюцій Установчої конференції південних меншовицьких організацій, її становище в партії мало бути з'ясоване у майбутньому.

Примітки

1. Дорошенко В. Революційна Українська Партія (РУП). (1900-1905 рр.). Нарис з історії української соціалдемократичної партії / В. Дорошенко. – Л. – К.: Вид. ЦК УСДРП, 1921. – 40 с.
2. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т. 1. Революційна Українська Партія (РУП) / О. Гермайзе. – К.: Книгоспілка, 1926. – 390 с.
3. Головченко В.І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України. Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. / Володимир Іванович Головченко. – Х.: Майдан, 1996. – 189 с.
4. Кривенький В. «Спілка» // Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века. Энциклопедия. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1996. – С. 582.
5. Курас І.Ф. Повчальний урок історії. (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії) / І.Ф. Курас. – К.: Політвидав України, 1986. – 185 с.; Курас І.Ф. Торжество пролетарського інтернаціоналізму і крах мелкобуржуазного націоналізму на Україні / І.Ф. Курас. – К.: Наукова думка, 1978. – 315 с.
6. Риш А. Очерки по истории украинской социал-демократической «Спилки» / А. Риш. – Х.: Пролетарий, 1926. – 141 с.
7. Головченко В. Вказ. праця. – С. 47-48.
8. Приложение 5 (Глава IV) Украинский Социал-Демократический Союз или Спилка (Искра. – 15 декабря 1904 г. – № 80.) // А.И. Спиридович История большевизма в России от возникновения до захвата власти. 1883 – 1903 – 1917. С приложением документов и портретов. – М.: Айрис-прес, 2007. – С. 407.
9. Там само.
10. Там само.
11. Приложение 5 (Глава IV) Украинский Социал-Демократический Союз или Спилка (Искра. – 15 декабря 1904 г. – № 80.) // А.И. Спиридович История большевизма в России от возникновения до захвата власти. 1883 – 1903 – 1917. С приложением документов и портретов. – М.: Айрис-прес, 2007. – С. 407.

12. Гермайзе О. Вказ. праця. – С. 247-261; Головченко В. Вказ. праця. – С. 38-50; Дорошенко В. Вказ. праця. – С. 26-27.
13. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 38, 40.
14. Риш А. Вказ. праця. – С. 134.
15. Российский государственный архив социально-политической истории (далі – РГАСПИ. – Авт.). – Ф.278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 2 об.
16. Там само. – Д. 276. – Л. 3.
17. Короткий нарис партійної історії // Наш голос. Соціал-демократичний орган. – 1911. – Ч. 6-8. – С. 281.
18. Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ). – Ф. 102. – 1905 г. – Оп. 233. – Ед. хр. 1936. – Л. 8.
19. Там само.
20. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІАУ). – Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 906. – Арк. 78 зв.
21. ГАРФ. – Ф.102 ДП ОО. 1906, I отд. – Оп.234. – Д. 9, ч. 7, ч. 1. – Л. 39.
22. Там само. – Л. 39 об.
23. Правда. Газета сільського робочого люду. – Январ 1905. – Ч. 1. [Соціал-демократична Робітничка Партія Росії. Українська соціал-демократична спілка]. – 12 с.; Там само. – февраль 1905. – Ч. 2. – 12 с.; март 1905. – Ч.3; апріль-май 1905. – Ч.4-5. – 16 с.; юнь-юль-август 1905. – Ч. 6-7-8. 20 с.; Правда. Крестьянская газета (русское издание). – август 1905. – № 1.
24. Листок «Правди». – 1 апріля 1905; Листок «Правди». – 4 юнь 1905; Листок «Правди». – 20 юня 1905.
25. Програма Соціал-демократычной и робитнычой и партіи Росіи. – [Б.м.в.]: Українська соціал-демократычна спілка, [Б.р.в.]. – 30 с. [Лысток «Правды»].
26. ЦДІАУ. – Ф. 442. – Оп. 855. – Спр. 4. – Арк. 191-205.
27. Там само. – Ф. 1335. – Оп. 1. – Спр. 318. – Арк. 5, 6.
28. Там само. – Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 74, 74 зв.
29. ЦДАВО. – Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 139-139 зв.
30. ЦДІАУ. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 875. – Арк. 1, 1 зв.
31. Там само. – Спр. 879. – Арк. 1, 1 зв.
32. Там само. – Спр. 854. – Арк. 1, 2 зі зв.
33. Первая общерусская конференция партийных работников. Отдельное приложение к № 100 «Искры». – Женева: Типография партии Rue de la Coulouvreniere, 27, 1905. – 30 с. С.21.
34. Там само. – С.23.
35. ЦДІАУ. – Ф. 1335. – Оп. 1. – Спр. 318. – Арк. 2, 5, 5 зв..
36. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). – Ф. 281. – Оп. 1. – Спр. 7826. – Арк. 3; Там само. – Спр. 7872. – Арк. 5-6; ЦДІАУ. – Ф. 419. – Оп.1. – Спр. 3909. – Арк. 4, 4 зв.
37. Кам'янець-Подільський міський державний архів (далі КПМДА). – Ф. 228. – Оп. 1. – Спр. 7244. – Арк. 328, 339-340.

38. ЦДІАУ. – Ф. 1335. – Оп. 1. – Спр. 317. – Арк. 4.
39. Там само. – Спр. 417. – Арк. 1, 7, 7 зв., 8.
40. Там само. – Спр. 312. – Арк. 18, 18 зв.
41. Там само. – Спр. 316. – Арк. 1, 14, 14 зв..
42. ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 40.
43. ЦДІАУ. – Ф. 442. – Оп. 855. – Спр. 4. – Арк. 178, 178 зв.
44. Там само. – Ф. 325. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 453-255; 477, 477 зв.
45. ЦДІАУ. – Ф. 320. – Оп. 1. – Спр. 320. – Арк. 33.
46. Там само. – Спр. 2. – Арк. 1, 10.
47. Там само. – Спр. 320. – Арк. 95.
48. Там само. – Арк. 248.
49. Там само. – Арк. 294.
50. Там само. – Арк. 259.
51. Там само. – Арк. 328.
52. Там само. – Арк. 307, 325, 327.
53. Там само. – Арк. 365.
54. Там само. – Арк. 367.
55. Там само. – Ф. 325. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 440, 450.
56. Чикаленко Є Спогади (1861-1907): документально-художнє видання / Передмова: В. Шевчук. – К.: Темпора, 2003. – С. 276.
57. ЦДІАУ. – Ф. 325. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 238.
58. Там само. – Арк. 238 зв.
59. Правда. Газета сільського робочого люду. – юнь-юль-август 1905 р. – № 6-7-8. – С. 16-20.
60. Там само. – С. 17.
61. Там само. – С. 18.
62. Там само. – С. 18.
63. Там само. – С. 19.
64. ЦДІАУ. – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр.1049. – Арк. 47.
65. Там само. – Ф. 442. – Оп. 855. – Спр. 4. – Арк. 161, 162 зв., 175, 175 зв., 178, 178 зв., 179, 179 зв..
66. Там само. – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр.1049. – Арк. 47 зв.; Там само. – Ф.442. – Оп. 855. – Спр. 4. – Арк. 186.
67. Там само; Там само. – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 1295. – Арк. 5, 5 зв., 12.
68. Там само. – Ф. 442. – Оп. 855. – Спр. 4. – Арк. 210 – 210 зв..
69. Там само. – Арк. 214.
70. Там само. – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр.1049. – Арк. 21 зв..
71. Там само. – Ф. 442. – Оп. 855. – Спр. 4. – Арк. 213.
72. Там само. – Арк. 210 – 210 зв., 229 зв., 230.
73. Там само. – Арк. 183-183 зв.
74. Там само. – Арк. 213 зв. – 214.
75. Там само. – Арк. 229 зв., 230.
76. Там само. – Арк. 241.
77. Там само. – Арк. 241 зв.

78. Там само. – Арк. 241 зв.
79. Там само. – Арк. 55.
80. Там само.
81. КПМДА. – Ф. 228. – Оп. 1. – Спр. 7244. – Арк. 84
82. Там само. – Арк. 103-104.
83. Там само. – Арк. 37.
84. Там само. – Арк. 103-104.
85. Там само. – Арк. 98, 100, 107.
86. Там само. – Арк. 102, 1125; ЦДІАУ. – Ф. 419. – Оп. 1. – Спр. 3921. – Арк. 4, 4 зв., 5.
87. КПМДА. – Ф. 228. – Оп. 1. – Спр. 7244. – Арк. 146, 146 зв..
88. ЦДІАУ. – Ф. 1335. – Оп. 1. – Спр. 295. – Арк. 68-68 зв., 69
89. Там само. – Арк. 422, 423, 424.
90. Там само. – Спр. 296. – Арк. 33-35.
91. Там само. – Спр. 393. – Арк. 1, 4, 15.
92. Там само. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 3416. – Арк. 1, 1 зв.
93. ЦДІАУ. – Ф. 386. – Оп. 1. – Спр. 507. – Арк. 158.
94. Скоропис-Йолтуховський О. «Мої злочини» / О. Скоропис-Йолтуховський // Хліборобська Україна. – Відень, 1920 – 1921. – Кн. 2, зб. II / IV. – С. 193; ЦДІАУ. – Ф. 419. – Оп. 1. – Спр. 4141. – Арк. 5 зв.
95. ЦДІАУ. – Ф. 419. – Оп. 1. – Спр. 4141. – Арк. 2.
96. Там само. – Ф. 313. – Оп. 2. – Спр. 1291. – Арк. 2, 2 зв.
97. Там само. – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 1175. – Арк. 414, 415 а, 417, 417 зв.
98. Тютюкин С.В. Меньшевизм: страницы истории. – М.: «Российская политическая энциклопедия» РОССПЭН, 2002. – С. 136.
99. РГАСПИ. – Ф. 17. – Оп. 1, ч. 1. – Д. 539. – Л.1-2.
100. Там само. – Арк. 2.
101. Там само.

O. Fed'kov. Formation of the Ukrainian Social-Democratic Union. The article characterized the initial stage of the existence of the Ukrainian Social Democratic Union, during the winter – summer 1905. At this time, the role of the governing center of the organization relied on the newspaper «Pravda». Activities of the Union demonstrated in the field of publishing, agitation and propaganda among peasants and agricultural workers. There were formed «hromady» – local party organizations. Ukrainian Social Democratic Union has extended its influence into the territory of Kiev, Podilia, Poltava and Volyn provinces. Spontaneous displays of agitation observed in Chernihiv and Kherson. Isolated cases of broadening Union's publications were fixed outside these provinces. It is noted that the status of the Union remained uncertain. At the Geneva Menshevik conference, the Union was recognized exterritorial organisation of RSDLP, which had to focus on the publication of party literature on agricultural issues and work among the peasants and rural workers. In the resolutions of the Constituent conference of southern Menshevik organizations assumed that its position in the party will be clarified in the future.

Key words: *Ukrainian Social Democratic Union, publishing, campaign, conference, farmers and agricultural workers.*

Отримано: 18.10.2014 р.

УДК 355, 415.2 (470+571):323.11 (477.4) "1793/1860"

А. Скрипник

УЧАСТЬ НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В ТРАНСПОРТУВАННІ ВІЙСЬКОВИХ ВАНТАЖІВ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ (1793-1860 рр.)

А. Скрипник. Участь населення Правобережної України в транспортуванні військових вантажів російської армії (1793-1860 рр.). У статті досліджено питання транспортного забезпечення частин регулярних військ Російської імперії на Правобережній Україні під час їхніх переміщень і пов'язані з цим проблеми та труднощі, які виникали в ході взаємостосунків військових з місцевим населенням.

Ключові слова: *війська, перевезення, забезпечення, продовольство, амуніція.*

А. Скрипник. Участие населения Правобережной Украины в транспортировке военных грузов российской армии (1793-1860 гг.). В статье исследованы вопросы транспортного обеспечения частей регулярных войск Российской империи на Правобережной Украине во время их перемещений и связанные с этим проблемы и трудности, которые возникали в ходе взаимоотношений военных с местным населением.

Ключевые слова: *войска, перевозки, обеспечение, продовольствие, амуниция.*

Питання швидкого й ефективного перевезення військових вантажів та майна російських збройних сил протягом першої половини ХІХ ст. було одним з найпроблемніших і болючіших у тодішній структурі тилових підрозділів армії. Незважаючи на періодичне реформування, намагання реорганізації та часткового збільшення кількості регулярних транспортних частин, росіянам не вдалося повністю вирішити ці питання, спираючись тільки на власну військову складову. З моменту анексування території Правобережної України командування та губернська адміністрація завжди розраховували на примусове підключення економічного потенціалу місцевого населення для вирішення зазначених завдань. Особливо гостро поставала ця проблема перед російськими військами під час збройних конфліктів у вказаний період.

Історіографія проблеми не має чітко вираженої наукової тематики і направленості. Хоча в імперській період такі дослідники історії військо-